

Живка Колева

КЪМ ВЪПРОСА ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА ЛИТОВСКО-БЪЛГАРСКИ  
РЕЧНИК\*

Научното съобщение на Дануте Балшайтите, Михаил Виноградов и Пенка Пехливанова "За някои особености на работата върху кратък литовско-български речник", публикувано в кн. 2/93 на списание "Проглас", информира за спецификата на подготвяния от Дануте Балшайтите в съавторство с Пенка Пехливанова литовско-български речник. И тъй като създаването на речник въобще е изключително отговорна работа, а в дадения случай става въпрос за речник, който ще има представителен характер като първи и навярно за дълго време единствен, не мога да не изкажа някои доста сериозни забележки.

При подготовката на един речник най-напред трябва да бъдат ясни целите на речника, които да определят както неговия обем (разбиран обаче не само в смисъла на "колко думи", а и "какви думи"), а така също и вида на съдържащата се в него информация. Какво разбираме от посоченото научно съобщение за обема на подготвяния речник? На стр. 95 четем: "Ограниченото време за работа и липсата на литовско-български речници досега определят и обема на Речника — около осем хиляди лексикални единици". Твърде несериозно е обемът на речник да се мотивира чрез липсата на време. Как са подбрани тези осем хиляди лексикални единици, по какъв признак? Това най-често употребяваната лексика ли е?

От цитираните примери става ясно, че в речника са включени и названия на литовски реалии, например *vienkiemis* — 'къща с двор и градина в Литва' (Такива къщи съставят литовското село, но са отдалечени една от друга най-малко на един — два километра). Спада ли посочената дума към най-често употребяваната лексика, ако това е признакът на подбор на думите? По какъв признак в този толкова кратък речник са включени названия на реалии? По принцип включването им в речниците не е лошо, дори напротив — те носят ценна информация за културата на съответния народ, но както справедливо отбелязва Е. Найда,

---

\* Поради дискутиращия им дух тези бележки не са редактирани стилово — бел. ред.



съставителите на речници трябва да са "особено предпазливи и гъвкави при съставянето на съкратени речници (а повечето от речниците страдат от произволни съкращения) и да се стремят да дадат най-вярна картина за съотношението между количеството на думите от различни сфери на културата"<sup>1</sup>. Затова подборът на лексикалните единици в един речник в никой случай не трябва да бъде произволен, а да е резултат от една целенасочена научноизследователска работа и да се намира в пряка зависимост от поставените пред речника цели. А целите, които си поставят авторките на речника, са мащабни. Речникът "ще бъде непосредствено свързан с практическото изучаване на литовския език, което, както е известно, предполага овладяване на езика и речта в еднаква степен, т. е. формиране на навици и умения за разбиране и производство на устна и писмена реч". Намират ли се тези цели в корелация с количеството думи в речника? Обикновено речниците с такъв обем (8 000 лексически единици) обслужват далеч по-ограничени цели, този тип речници обикновено имат джобен формат и служат само като помощно средство в общуването на живо, граматическите сведения в тях са минимални. По-нататък в научното съобщение се казва, че "имайки предвид пълната липса на учебно-методически материали за преподаване на литовски език като чужд (не само в България, но и в самата Литва), авторките на Речника ще включат и обширно въведение с информация за някои лексикални, фонетични и граматични особености на литовския език". Тук е допусната груба неточност, защото за *пълна липса* на учебници (особено и за Литва) е пресилено да се говори, след като дори Великотърновският университет освен с учебника по литовски език на Е. Орвидене<sup>2</sup> (който действително е много остарял и от гледна точка на методическите си принципи, и от гледна точка на подчертаната си комунистическа идеологическа насоченост), но и с издадения през 1984 г. учебник на Ю. Александравичус<sup>3</sup>, който е един добър учебник. Освен това през 1992 г. във Вилнюс е издаден учебникът по литовски език на В. Чекмонас и И. Чекмонене<sup>4</sup>, който е с подчертана комуникативна насоченост.

От даденото научно съобщение не става ясно кои са източниците, на основата на които се установяват семантичните съответствия между литовските и българските лексеми. Използувани ли са някакви нормативни речници на съответните два езика, или авторките се осланят единствено на собственото си езиково чувство и интуиция? Използуван ли е ексцерпиран езиков материал от преведената на български език литовска литература, а също и от преведената на литовски език българска литература? Същевременно на стр. 95—96 в научното съобщение се казва, че авторките на речника се стремят да дават точния еквивалент на превежданите думи, като отчитат денотативните, конотативните и прагматическите компоненти на лексикалното значение. Като пример за думи "с еднакъв функционален статус, т. е. да могат да се използват в един и същ речев регистър" са посочени думите *gėlė* — цвете. Това може да се приеме за вярно, ако се изключат следните случаи на употреба на дадените лексеми:

*Mergaitė kaip gėlė.*<sup>5</sup> 'Много красиво момиче' (дословно: Момиче като цвете). В българския език се предпочита сравнението Момиче като **капка**.



Твоето положение пред моето е цвете.<sup>6</sup>

Не знаеш ти бай си Ганьо какво е цвете.<sup>7</sup> (Ал. Константинов).

В тези два случая на употреба думата цвете не съответствува на *gėlė*. И въобще едва ли е възможно да се намери двойка думи в кои да е два езика с абсолютно еднаква семантика, защото, както няма пълни синоними в рамките на един език, така "няма и точни съответствия между съотносимите думи в различните езици"<sup>8</sup> и всякакви твърдения, че такива са намерени, подлежат на съмнение (освен ако изключим в известна степен терминологията).

От научното съобщение не става ясно и по какъв принцип са подредени лексикалните значения на превежданите думи: дали се има предвид историческият развой, или степента на употреба на значенията в синхронен план<sup>9</sup>. От друга страна, на стр. 98 представеният в речника материал се препоръчва като интересен за наблюдения относно образуването на преносното значение в литовския език. Като пример е посочена думата *akis* 'око' с нейното второ значение 'бримка (при плетене)' и *drugys* 'треска' с нейното второ значение 'пеперуда'. И ако за думата *akis* не може да има никакво съмнение, че значението 'бримка' е вторично (този семантичен развой дори и да се основава на необичайно за българския език сравнение, е проява на формулираната от С. Улман семантична универсалия за широкото разпространение в езиците на метафората от антропоморфен тип<sup>10</sup>), то за думата *drugys* вторичността на значението 'пеперуда' спрямо 'треска' буди известни съмнения. В *Dabartines lietuvių kalbos žodynas*<sup>11</sup> (Речник на съвременния литовски език) като първо е посочено значението 'пеперуда', а като второ значението 'треска'. В уводната статия на речника е казано, че значенията на думите са подредени според широтата на тяхната употреба. Следователно на основата на дадения речник не могат да се правят абсолютно категорични изводи относно старинността на лексикалните значения на думите, защото, както твърди Е. Найда, "синхронното функциониране постоянно "преобразува" историческото моделиране"<sup>12</sup>. Литовският етимологичен речник<sup>13</sup> също не дава отговор кое значение на думата *drugys* е по-старинно, думата е етимологически свързана с глагола *drebeti* 'треперя'. Въпросът би могъл да се решава в типологичен план, като се направят паралели с други народни названия на болести, чиято семантика също се съотнася с названия на животни, както е в случая с руската дума *свинка* 'заушка' (от *свиня*). Този въпрос е трудно да бъде решен с абсолютна категоричност, като се има предвид небезизключителността на семантичните закони. А когато се създават двуезични или тълковни речници, е необходимо да се посочва какъв е принципът на представяне на лексикалните значения на думите, за да може този, който ползува речника, да знае какви изводи може да прави на основата на представения обработен материал. Литовско-българският речник би се ползувал повече от специалисти, за научни наблюдения, отколкото за практически цели. Затова е много отговорно информацията в речника да бъде прецизирана.

Авторките на речника смятат за необходимо даването на подробна граматична информация в речниковите статии на думите. Тази информация обаче трябва



да бъде подавана в такъв вид, че да може да бъде използвана без особени затруднения. На стр. 97 е казано, че глаголите са представени чрез своите инфинитивни форми, като се посочват окончанията за 3 лице на сегашно и на минало еднократно време. На 98 стр. е даден следният пример: žaisti, -džia, -e — играя, несв. При така подадената информация за глаголните форми ползуващият речника трябва да има познания по историческа фонетика, за да види в инфинитивната форма дисимилаторната промяна на **d** в **s** в позиция пред **ti**, което в позицията пред окончанието за сегашно време се променя в **dž**, а в позицията пред окончанието за минало време остава непроменено, и едва тогава да образува формите: žaisti — žaidžia — žaide. За да се избегне тази трудност, в речниците думата се подава в следния вид: žaisti, -džia, -de (освен окончанието се посочва и редуващата се основна съгласна).

За правилното подаване на информацията в един речник от особено значение е и високото научно равнище на използваната лингвистична терминология. Това трудно може да бъде прието за вярно относно бъдещия литовско-български речник, ако съдим по научното съобщение, чрез което той е представен. Какво разбират неговите автори под "описания и / или обяснения", когато на стр. 96 определят българския превод на думата **abipus** 'от двете страни' като такъв? Думата представлява композитив: **abipus** = **abi** 'двете' + **puše** 'страна'. Композицията като словообразователен начин е много характерна за литовския език, напр.: **kraujagyslė** 'кръвоносен съд' (**kraujas** 'кръв' + **gysla** 'жила'), **krūtinkaulis** 'гръдна кост' (**krūtine** 'гърди' + **kaulas** 'кост'). Трябва ли тогава преводът на литовските композитиви да се дефинира по посочения по-горе начин, или в случая става въпрос за устойчиви словосъчетания, които от гледна точка на теорията на номинацията представляват разчленени наименования?

По-долу на същата страница е казано, че "понякога лексикалното значение на литовската дума вместива значението на два български паронима" и като пример е посочен случаят с литовското отглаголно съществително **išsilaisvinimas**, което се превежда чрез българските отглаголни съществителни **освобождение** и **освобождение**, защото означава и *nomina actionis* и *nomina patientis*. Какво се разбира тук под лексикално значение и как то *вмества* значението на два паронима?

Какво да разбираме също така под сравнително-типологическо езикознание, за което литовският език бил особено ценен (вж. стр. 94)? Терминът вероятно представлява контаминация между сравнително-историческо и типологическо езикознание. А за значението на литовския език за сравнително-историческото езикознание е писано много<sup>14</sup>.

В вводната част на разглежданото научно съобщение е дадена кратка информация за мястото на литовския език сред индоевропейските езици. С неоспорима категоричност балтийската група е представена като включваща само литовски, латвийски и отмерелия пруски език. През 1984 г. известният балтист и литуанист З. Зинкявичус публикува намерения през 1978 г. малък полско-ятвяжки речник<sup>15</sup>. След това се появила ред публикации<sup>16</sup>, изследващи различни особености на



лексиката, фонетиката, етимологията, морфологията на този отмирал балтийски език. Този факт не се споменава в разглежданото научно съобщение. Това, разбира се, не е от особена важност за качеството на подготвяния литовско-български речник, но то е проява на същото непрецизирано отношение към представяните факти, за което стана въпрос и по-горе.

#### БЕЛЕЖКИ

<sup>1</sup> Е. А. Найда. Анализ значения и составление словарей. — В: Новое в лингвистике, вып. 11. М., 1962, с. 55.

<sup>2</sup> Э. Д. Орвидене. Учебник литовского языка. Вильно, 1968.

<sup>3</sup> Ю. Александровичюс. Литовский язык, I. Вильнюс, 1984.

<sup>4</sup> V. Šekmonas, I. Šekmonė. Литовский язык для всех, Yilnius, 1992.

<sup>5</sup> Примерът е взет от Речника на сравненията в литовския език — К. В. Yosylytė. Lietuvių kalbos palyginimų žodynas, Yilnius, 1985.

<sup>6</sup> Значението е регистрирано в Речник на съвременния български книжовен език, С., 1955 — 1959 г.; Български тълковен речник, С., 1963.

<sup>7</sup> Примерът е взет от Речник на съвременния български книжовен език, С., 1955 — 1959.

<sup>8</sup> Е. А. Найда. Цит. съч. с. 50.

<sup>9</sup> Вж. за принципите Е. А. Найда. Цит. съч. с. 47.

<sup>10</sup> С. Урман. Семантические универсалии. — В: Новое в лингвистике, вып V, 277.

<sup>11</sup> Dabartines lietuvių kalbos žodynas, Yilnius, 1972.

<sup>12</sup> Е. А. Найда. Цит. съч., с. 48.

<sup>13</sup> Е. Fraenkel. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg — Göttingen, 1955, 1962.

<sup>14</sup> Вж. Вл. Георгиев. Към въпроса за балто-славянската езикова общност. — Български език, год. VIII, 1958, № 2; Ю. В. Откупщиков. Литовский язык и праславянские реконструкции. — Baltistica, X, 1974.

<sup>15</sup> З. Зинквичюс. Польско-ятвяжский словарь? — Блато-славянские исследования 1983, Москва, 1984.

<sup>16</sup> В. Э. Орел, Е. А. Хелимский. Наблюдения над балтийским языком польско- "ятвяжского" словарика; Т. М. Судник. Замечания к польско-ятвяжскому словарика; К. Карулис. К ятвяжскому словарика. — Балто-славянские исследования, 1985, Москва, 1987.